

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət Nazirliyi

F. Köçərli adına
Respublika Uşaq Kitabxanası

WIKIPEDIA

Vikipediya Günü

15 Yanvar Vikipediya Günü münasibətilə mərkəzi kitabxanaların uşaq şöbələri, MKS-nin şəhər, qəsəbə, kənd kitabxana filialları üçün hazırlanmış metodik vəsait

Bakı – 2019

Tərtibçilər:

**Aynur  Əliyeva
Sevil  hm dova**

Redaktor:

Könül A zad 

** xtisas redaktoru v 
buraxılışa məsul:**

  hla Qəmbərova
 m kdar mədəniyyət işçisi

Vikipediya g n : 15 Yanvar Vikipediya Günü ilə bağlı mərkəzi kitabxanaların uşaq şöbələri, MKS-nin  h r, qəsəbə, kənd kitabxana filialları   n hazırlanmış metodik vəsait / Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi, F.K  erli ad.Respublika Uşaq Kitabxanası; t rt.ed.A.Əliyeva; ixt.red. v  burax. məsul  . Qəmbərova; red. K. A zad . - Bakı: F. K  erli ad.Respublika Uşaq Kitabxanası, 2019. – 12 s.

Tərtibçidən

Cəmiyyətin formalaşması minilliklər boyu davam etmiş, müxtəlif ictimai formasiyalar bir-birini əvəz edərək eramızın III minilliyində şahidi olduğumuz səviyyəyə çatmışdır. Hələlik XX əsr cəmiyyətin ən sürətlə inkişaf etdiyi dövr hesab olunsa da, XXI əsrin ilk illəri bu sürətin daha da artdığını göstərir.

Qeyd edək ki, insan cəmiyyətinin formalaşmasında və sürətlə inkişaf etməsində ən mühüm amillərdən biri də informasiya texnologiyalarıdır.

Məlumdur ki, insan cəmiyyəti formalaşarkən informasiyanın ötürülməsi prosesləri müxtəlif vasitələrlə həyata keçirilmiş, qəbilələr, tayfalar və digər qruplar arasında rabitə yaradılmışdır. Ən qədim dövrlərdə insanlar hündürlükdə tonqal yandırmaqla, çaparlara, göyərçinlərlə və s. ilə informasiya ötürülməsi prosesini təmin edə bilməmişlər. Lakin zaman ötdükcə, insan zəkası inkişaf etdikcə daha mütərəqqi üsullara olan ehtiyac da artır və informasiya texnologiyalarının yaranması üçün labüd şərait yaranırdı.

Araşdırıcılar kompüter və informasiya texnologiyalarının yaranmasının ilk şərtlərini XVII əsrin əvvəllərində - 1623-cü ildə Uilyam Şikkard tərəfindən 7 tərtibli ədədlər üzərində toplama və çıxma əməliyyatlarını aparmağa imkan verən "Hesablayıcı maşın" ın yaradılmasında görürlər.

Bu səs-küylü ixtiradan sonra – 1644-cü ildə Blez Paskal daha da təkmilləşdirilmiş "Hesablayıcı" yaratdı və bu maşın 5 tərtibli ədədlər üzərində riyazi əməliyyatlar aparmağa imkan verdi. 1668-ci ildə Semuel Morland maliyyə əməliyyatları aparmaq üçün istifadə olunan hesablayıcı yaratdı.

Vilhelm Qodfrid fon Leybnits tərəfindən layihələndirilən mexaniki hesablayıcı maşın toplama, çıxma və vurma əməliyyatlarının aparılmasına imkan verirdi.

Nəhayət, 1820-ci ildə Şarl De Kolmarın yaratdığı mexaniki hesablayıcı qurğu – ilk kalkulyator satışa buraxıldı və 90 ildən çox müddət ərzində istehsal olundu.

İlk proqramlaşdırılan kompüter – “Analitik maşın” ideyası 1834-cü ildə Çarlz Bebbic tərəfindən irəli sürüldü və o, 1871-ci ildə kompüterin analitik qurğusunun və çap qurğusunun prototipini yaratdı.

1886-cı ildə isə Dorr Felt verilənləri düymələr (klavişlər) vasitəsilə qəbul edən ilk qurğunu – “komptometr” i yaratmağa nail oldu.

Bundan 4 il sonra – 1890-cı ildə German Hollrit tərəfindən yaradılan qurğudan Amerika Birləşmiş Ştatlarında əhalinin siyahıya alınmasında istifadə olunmuşdur.

İnformasiya texnologiyaları inkişaf etdikcə cəmiyyətin daha geniş miqyasda informasiyalaşmasına da ciddi təsir göstərir və ümumi inkişaf daha mühüm əhəmiyyətə malik olduğunu sübut edirdi.

Artıq XX əsrin əvvəlləri idi. 1935-ci ildə İnternational Business Machines (İBM) firması İBM-601 hesablayıcılarının geniş istehsalına başladı.

1937-ci ildə riyaziyyatçı Alan Tyuring kompüterin “riyazi model” ini yaratdı və bu ideya sonradan “Tyuringin maşını” adlandırıldı. Konrad Suze isə 1938-ci ildə Berlində ilk kompüterlərdən sayılan “V1”-i yaratdı.

İkinci Dünya müharibəsi illərində də bu sahədə çalışan alimlər yeni ixtiralar edirdilər. Məsələn, 1943-cü ildə Novard Eyken “ACC Mark 1” maşınıni yaratdı. Bu maşın 750 000 elementdən ibarət olmaqla çəkisi 7 tondan çox idi və ondan hərbi məqsədlər üçün-artilleriya cədvəllərinin hesablanmasında istifadə olunurdu. 1945-ci ildə isə Con fon Nyuman dünyada ilk dəfə olaraq xaricdən yüklənən proqramla işləyən kompüterin modelini hazırladı. Mouçli və Ekkert isə ən nəhəng və güclü lampalı kompüteri “ENİAC”-ı yaratdılar.

1947-ci ildə Bell laboratoriyasının əməkdaşları Uilyam Şokli, Con Barden və Uolter Bertteyn tranzistoru ixtira etdilər və bu ixtiraya görə onlar 1956-cı ildə Nobel mükafatına layiq görüldülər.

1949-cu ildə ilk proqramlaşdırma dili “Short Code” yaradıldı. “Texas instruments” firması 1954-cü ildə tranzistorların istehsalına başladı.

1956-cı ildə Massaçusets Texnologiya İnstitutunda tranzistor əsaslı ilk kompüter, “İBM” firması tərəfindən isə ilk elektron informasiya daşıyıcısı “KAMAC-305” sərt diskini yaradıldı.

Depon Bekus 1957-ci ildə “FORTRAN” (FORmula TRANslation) proqramlaşdırma dilini, Cek Kilbi ilə Robert Noys isə 1958-ci ildə müasir mikroprosessor bənzəri olan kristal səth üzərində alüminium ilə birləşdirilmiş məntiq elementləri zəncirini yaratdılar.

1960-cı ildə “AT&T” firması kompüterlər arasında verilənlərin ötürülməsi üçün ilk modem qurğusunu yaratdı. Həmin il firmaların birgə marağı və səyi nəticəsində “COBOL” alqoritmik dili və 60-cı illərin ən məşhur dillərindən biri olmuş “ALGOL” yaradıldı.

Duqlas Engelbart 1963-cü ildə ixtira etdiyi manipulyator - maus qurğusuna görə patent aldı, 1964-cü ildə “BASIC” alqoritmik dili yaradıldı, 1967-ci ildə isə “Bir kristalda kompüter” ideyası meydana gəldi.

1968-ci ildə Ueyn Pikett “sərt maqnit diskini” ideyasını irəli sürdü, Duqlas Engelbart Stenford Universitetində hipermətn sistemi, mətn redaktoru, maus və klaviatura ilə işi nüməyış etdirdi. Elə həmin il Robert Noys və Qerdon Mur hazırda bütün dünyada məşhur olan “İntel” firmasını yaratdılar.

1969-cu ildə Kennet Tompson və Denis Ritçi “UNIX” əməliyyat sistemini yaratdılar. İlk dəfə iki kompüter arasında əlaqə yaradılı 500 km-lik məsafədə yerləşən kompüterdə “Login” sözünün 2 hərfini qəbul etmək mümkün oldu.

Vikipediya – İnternetdə azad şəkildə yayımlanan, dünyanın bir çox dillərində viki texnologiyasının tətbiqi ilə könüllü istifadəçilər tərəfindən yaradılan ensiklopediyadır. Yarandığı dövrdən, yəni 2001-ci ilin əvvəllərindən İnternetdə Viki

texnologiyası ilə işləyən ən nəhəng layihə Vikipediya (Wikipedia) – azad onlayn ensiklopediyasıdır.

Layihənin tarixi 1999-cu ildən başlayır. Layihənin baş redaktoru, təşkilatçısı Larri Senqer və Bomis kompaniyasının icraçı direktoru, layihəni maliyyələşdirən Cimmi Uels Viki texnologiyası əsasında onlayn ensiklopediya yaratmaq qərarına gələrək onu Nupediya (NuPedia.com) adlandırdılar. Nupediya virtual ensiklopediyası, 2000-ci ilin mart ayından fəaliyyətə başladı. İngilis dilində yaradılmış bu ensiklopediyamı viki-sayt hesab etmək olmazdı. Onun əsasını alim və mütəxəssislər tərəfindən məqalələrin dəqiq yoxlanması təşkil edirdi. Nupediya məqalələrin daxil olunması prosesi çox ləng getdiyindən onun bağlanması haqqında qərar qəbul edildi və 2003-cü ilin sentyabr ayında bağlandı. Nupediya ensiklopediyası bağlanarkən orada 24 tamamlanmış, 74 yoxlama prosesində olan məqalə var idi. Nupediya ensiklopediyası əsasında yaradılmış Vikipediya açıq ensiklopediyası 2001-ci ilin 15 yanvar tarixində İnternetdə fəaliyyət göstərməyə başlayır. Nupediya fərqli olaraq Vikipediya məqalələr könüllü İnternet istifadəçiləri tərəfindən yoxlanılır ki, bu da ensiklopediyanın çox sürətlə zənginləşməsinə səbəb olmuşdur. Ensiklopediyanın adı ingilis texniki termini olan “wiki” (saytın fəaliyyətinin əsasını təşkil edən texnologiya; söz özü havay dilində “tez” deməkdir) və “encyclopedia” (ensiklopediya) sözlərindən yaranıb. Vikipediyanın yaradıcıları – Cimmi Ueyls və Larri Senger tamamilə ayrı fəlsəfəyə əsaslanan, biliklərini paylaşmaq istəyən insanların birgə təşəbbüsü ilə dünyanın ən dolğun İnternet ensiklopediyasını yaratmaq qərarına gəlmişlər. Bu təşəbbüs özünü doğrultmuş və Vikipediya qısa zamanda dünyanın ən məşhur 25 internet saytı sırasına daxil olmuşdur. 2009-cu ildə aparılan araşdırmalara görə, ingilis dilində olan Vikipediya

dünyanın ən çox oxunan və internet istifadəçilərinin tez-tez müraciət etdikləri saytlar arasında 1-ci yeri tutmuşdur. Vikipediyanı Britannika kimi digər internet ensiklopediyalardan fərqləndirən əsas cəhət onun açıq olması, yəni istənilən internet istifadəçisinin onu redaktə edə bilməsidir.

Havay dilindən alınmış “Viki” sözünün həmin dildə mənası “çox sürətli” deməkdir. Viki-istifadəçilərin özlərinin dəyişiklik edə biləcəyi veb-sayt və ya hipermətn sənətlərinin məcmusudur. Vikidən istifadə edən insanlar inkişaf etdikcə onun məzmununu da inkişaf edir. Məzmunun modifikasiya etdirilməsi açıq və pulsuzdur, amma bütün dəyişiklikləri əvvəlki vəziyyətə qaytarmaq mümkün olması üçün xronoloji ardıcılıqla qeyd edilir. Vikinin hədəfi-biliklərdən kollektiv istifadə, əməkdaşlıq şəraitində şəraitində biliklərin mübadilə edilməsi, saxlanması və optimallaşmasıdır.

Vikilər tamamilə hipermətn xarakterə və qeyr-xətti naviqasiya strukturuna malikdirlər. Bir qayda olaraq, hər səhifədə başqa səhifələrə çoxlu istinadlar olur; böyük vikilərdə hökmən iyerarxiya naviqasiyası olur, lakin ondan istifadə etmək vacib deyil. “Viki termini” həm də veb-sayt yaradılması üçün istifadə edilən birgə proqram təminatını ifadə edir.

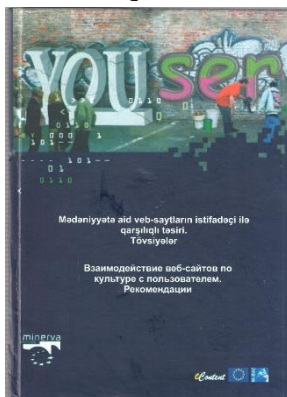
Bloqlar və vikilər bir sıra ortaq xarakteristikalara malikdirlər, bunlar yenilənmələrin idarə edilməsi metoduna, oxuculara öz şəhrlərini çatdırmağa imkan verən vasitələrdə və yeni onlayn cəmiyyətlər yaradılmasına ümumi oriyentasiyada təzahür edir.

Dünyada tanınmış Vikipediya vikiyə əyani nümunədir. Bu fenomen bütün ənənəvi ensiklopediyaları kölgədə qoymuşdur. Vikipediyanın saytında yerləşdirilmiş tərifə görə, bu-çoxdilli, şəbəkə, pulsuz, ensiklopedik layihədir. “Vikipediya” adı “Viki” və “ensiklopediya” sözlərindən yaranmış hibrid ifadədir.

Vikipediyanın bu qədər müvəffəqiyyət qazanmasına əsas səbəb-istifadəçilər tərəfindən yaradılan kontentin kollektiv

təbiəti və müəyyən sahədə kifayət qədər çox bilən və ya həmin sahədə baş verən yenilikləri xüsusi diqqətlə izləyən, kontent yaratmağa və ya onu redaktə etməyə vaxtı və həvəsi olan insanlar tərəfindən yaradılmış materiallardır. Wikipedia.Org-un məlumatına görə, 2008-ci ilin ilk ayında 75.000-dən çox insan onunla fəal əməkdaşlıq edirdi. Onlar 200-dən çox dildə yazılmış 9 milyon məqalə üzərində işləyirdilər. Əsası 2001-ci ildə qoyulmuş, o vaxt “Nupedia” adlanan Vikipediya sonradan materialların dəqiq kollegial qarşılıqlı redaktəsi nəticəsində çox inkişaf etmişdir. Bu müddətdə onun MediaWiki proqram təminatından və ilkin kodu açıq olan, minlərlə şəbəkə forumunu və bilik bazasını təmin etmək üçün viki arxitekturasını təkrarlayan proqramdan istifadə edən onlarca “qızı” “doğulmuşdur”. Vikipediya-Gnu (GNU FDL) sərbəst sənətləşmə lisenziyası ilə qorunmuş “Wikimedia” qeyri-kommersiya fondunun (“Wikimedia Foundation”) qeydiyyatda alınmış ticarət markasıdır. Vikipediyanın tarixinin ətraflı təsvirini onun rəsmi saytında tapa bilərsiniz.

15 Yanvar Vikipediya Günü ilə əlaqədar olaraq, kitabxanada bir sıra tədbirlər: oxucu konfransı, icmal, dəyirmi masa, rəsm müsabiqəsi, oxucularla söhbət və s. keçirilə bilər. Vikipediya Günü məqsədilə kitabxanada kitab sərgisi təşkil olunmalıdır. Bu

mövzuyla bağlı fotostend, dünya mətbuatından və eləcə də Azərbaycanın bu mövzu ilə bağlı qəzet nümunələri, məqalə və kitablar sərgidə öz yerini alır. Müxtəlif ədiblərin, qıraət ustalarının, görkəmli şəxsiyyətlərə məxsus kəlam və materialları da sərgidə nümayiş oluna bilər. Bütün bunlarla yanaşı, sitatlar və şeir parçaları sərginin daha da dolğunlaşmasına səbəb olar.

mümkündür. “Vikipediya. Virtual ensiklopediya” kitabında, həmçinin Vikipediyada baş verən informasiya müharibələri haqqında da geniş danışılır, bununla bağlı problemlər açıqlanır və internet mühitində fəaliyyət göstərən digər populyar ensiklopediyalar haqqında da zəruri məlumatlar verilir.

Bildiyimiz kimi, “Vikipediya” Açıq Ensiklopediyası bütün dünyanı əhatə edir və müxtəlif dillərdə xidmət göstərir. “Vikipediya” açıq ensiklopediyasının Azərbaycan dilində variantı da uzun illərdir fəaliyyət göstərir. Azərbaycan vikipediyaçılarının əməyi sayəsində bu sahə inkişaf edir, zəngin, səhih informasiya xidməti göstərir. Bu olduqca müsbət bir işdir.

Suallar:

1. İnformasiya texnologiyalarının yaranma tarixi nə vaxtdan başlayır?
2. “Vikipediya. Virtual ensiklopediya - Vikipediyanın yaranma tarixinə, hazırkı vəziyyətinə və mövcud problemlərə həsr olunmuş kitab”. Bu fikirlə razısınız mı?
3. Vikipediya açıq ensiklopediyası ilk olaraq hansı tarixdə internetdə fəaliyyət göstərməyə başlayır?
4. Ziddiyyətli məlumatlar necə aradan qaldırılır?
5. “Vikipediyanın yaradıcıları – Cimmi Ueyls və Larri Senger tamamilə ayrı fəlsəfəyə əsaslanan, biliklərini paylaşmaq istəyən insanların birgə təşəbbüsü ilə dünyanın ən dolğun internet ensiklopediyasını yaratmaq qərarına gəlmişlər. Bu təşəbbüs özünü doğrultmuş və Vikipediya qısa zamanda dünyanın ən məşhur 25 internet saytı sırasına daxil olmuşdur. 2009-cu ildə aparılan araşdırmalara görə, ingilis dilində olan vikipediya dünyanın ən çox oxunan və internet istifadəçilərinin tez-tez müraciət etdikləri saytlar arasında 1-ci yeri tutmuşdur”. Bu fikirlə razısınız mı?
6. Vikipediyadan ən çox nə zaman istifadə edirsiniz?

Tədbirin sonunda iştirakçılar mükafatlandırılır.

Ədəbiyyat siyahısı

Mədəniyyətə aid veb - saytlarının istifadəçi ilə qarşılıqlı təsiri : tövsiyələr. - Bakı : Nağıl evi, 2012. - 659 s. - Azərbaycan və rus dillərində.

Azərbaycanca vikipediya // az.wikipedia.org

Vikipediya // az.wikipedia.org

Vikipediya Günü

(metodik vəsait)

Ünvan: AZ-1022 Bakı şəh., S.Vurğun küç.88;

E-mail: info@clb.az

URL: www.clb.az

F.Köçərli adına Respublika

Uşaq Kitabxanasında

çap olunmuşdur.

Sifariş: 02

Çapa imzalanmışdır: 09.01.2019

Tirajı: 100

Pulsuz